

Rozvoj sovětské moci

JOSEF MECL

I.

Po vítězství Říjnové revoluce řešily revoluční akty sovětské moci především otázky organizace státní moci. II. Všeruský sjezd sovětů schválil 25. října 1917 Leninovo svolání „Dělníkům, vojákům a rolníkům“, které obsahovalo elementární model sovětské moci: „... veškerá moc přechází všude do rukou sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců, které také musí zajistit skutečný revoluční pořádek.“¹⁾

Normativní charakter hesla „veškerá moc do rukou sovětů“, spočíval v revoluční legalitě boje ruského proletariátu a jeho sovětské organizace o politickou moc s buržoazní vládou. Revoluce, která zvítězila v centru Ruska — v centrálních městech — mohla tento boj právě jen „legalizovat a podnitit“, fakticky však nemohla odevzdat moc v místech do rukou sovětů. V revoluční praxi se rozvinutí revolučního boje, reálné uchopení moci v celé zemi promítalo ve vztahu dělnické třídy k rolnictvu. „... v roce 1917, když moc přešla do rukou sovětů, byl tento vztah ještě zcela nejasný. První rok byl rokem, kdy městský proletariát ještě neměl na vesnici pevnou pozici. To zvláště vidíme v těch okrajových územích, kde dočasně zakotvila moc bělogvardějců... Viděli jsme, že proletářská moc se přímo na vesnici ještě nevytvořila, že nestačí proletářskou moc přenést zvenčí a dát ji na vesnici.“²⁾

Výzva sovětské moci k periferii Ruska, aby i zde realizoval proletariát heslo „všechnu moc sovětům“, se stala současně signálem k zahájení kontrarevolučního boje „pohraničních, nacionalistických vlád“ proti vlastnímu i ruskému proletariátu. „Revoluce vzniklá v centru, nemohla dlouho zůstat v rámci jeho omezeného území... nevyhnutelně se musela rozšířit na ostatní území. A skutečně revoluční vlna ze severu se po prvních dnech převratu rozlila po celém Rusku... Ale zde narazila na hráz v podobě „národních rad“ a oblastních „vlád“ — Don, Kubáň, Sibiř — které se vytvořily ještě před říjnem... Tyto národní „vlády“ nechtěly ani slyšet o socialistické revoluci.“³⁾ Došlo k rozptylu revoluční moci,

¹⁾ V. I. Lenin, Spisy 26, str. 226.

²⁾ V. I. Lenin, Spisy 30, str. 138.

³⁾ J. Stalin, Okfabrskij převorot i diktatura proletariata, str. 279, Moskva 1919.

kteřý spočíval v aktivizaci revolučních sil v zemi, jež samostatně měly dotvářet, tj. fakticky budovat organismus sovětské moci a zmenšovat tak izolovanost revolučního centra. Sovětské Rusko se pokrývalo mozaikou revolučních ohnisek, které samostatně, iniciativně, bez pravidelné podpory centra měly provést revoluci: převzít moc a vykonávat ji. Heslo „veškerá moc přechází do rukou sovětů“ bylo v tomto období chápáno jako výzva k lokální revoluční iniciativě, k decentralizované výstavbě sovětské moci.

Revoluční zápas ruského proletariátu s buržoazií o politickou moc se v konkrétní realitě Října projevoval již jako boj dvou státních organizací: sovětské organizace a státní mašinerie prozatímní vlády. Ruský proletariát využil již „hotové“ formy revoluční moci — sovětů — naplnil je novým třídním obsahem a přeměnil ve státní formu. „Kdyby lidová tvůrčí iniciativa revolučních tříd nebyla vytvořila sověty, neměla by proletářská revoluce v Rusku naději na úspěch.“⁴⁾

Tento proces rozbití respektive rozložení starého státního aparátu začal již před Říjnovou revolucí.

Největší obavy vládnoucích kruhů předrevolučního Ruska vzbuzovala rostoucí demoralizace armády, ke které přispívaly jak válečné neúspěchy, pacifistická a proti-imperialistická agitace levicově orientovaných sil, tak i vrozený odpor této „rolnické armády“ k válce. Válka znásobila celkovou hospodářskou zaostalost Ruska a prohloubila rozpory, které se vytvářely dávno před vstupem Ruska do války. Rusko se účastnilo světového válečného konfliktu jako hospodářsky, politicky a vojensky nejhůře připravená mocnost. Přes imperialistické ambice Ruska zůstávaly jeho faktické možnosti velmi omezené.

Ani Únorová revoluce — pád samoděržaví a vytvoření buržoazně demokratické prozatímní vlády — nedokázala zastavit celkovou dezintegraci státního mechanismu. Naopak, buržoazní vláda objektivně uvolňovala cestu novým destrukčním jevům. Od samého počátku nebylo mocenské postavení Prozatímní vlády nesporné a vládě se nepodařilo po dobu své existence vytvořit homogenní sociální základnu své moci.

Originalita vývoje Únorové revoluce vytvořila podmínky pro vznik dvou mocenských center, pro „dvojvládní“ dvou tříd. Základním rysem tohoto vývoje bylo, že žádný z určujících společenských faktorů neexistoval ve vyhraněné, rozhodující podobě. Proto výsledkem Únorové revoluce nebylo ani vytvoření „čisté buržoazní moci“, ani diktatura proletariátu. Vznikla labilní „rovnováha“ těchto pólů a jejím vnějším projevem bylo, že buržoazně demokratická moc představovaná Prozatímní vládou nemohla za této situace existovat bez podpory sovětů. Na druhé straně sověty, které mohly získat reálnou moc, se této možnosti dobrovolně a vědomě vzdaly. Komplikovaná situace v prvních dnech po Únorové revoluci si takto vynutila vznik „dvojvládní“, založeného na momentální rovnováze sil buržoazie a pracujících. Dvojvládní však nemělo žádné perspektivy dalšího vývoje. Linie dohody mezi třídami, kterou uzavřel Petrohradský sovět a Prozatímní vláda, se zcela zákonitě musela změnit v linii boje tříd o výlučnou moc. „Svéráznost nynější situace v Rusku záleží v tom, že jde o přechod od první etapy revoluce, která dala moc buržoazii, protože proletariát nebyl dostatečně uvědomělý a zorganizovaný, k druhé její etapě, která musí dát moc do rukou proletariátu a chudých vrstev rolnictva.“⁵⁾

Existence mocenského „dvojvládní“ byla dlouhodobou překážkou upevnění buržoazní moci v Rusku — v podstatě do července 1917 — a současně též specifickou vlastností nestabilizovaného státního mechanismu Prozatímní vlády.

⁴⁾ V. I. Lenin, Spisy 26, str. 93.

⁵⁾ V. I. Lenin, Spisy 24, str. 12.

Prozatímní vládě se zejména nepodařilo zastavit proces demoralizace armády. V předvečer Říjnové revoluce se armáda, tento nejmocnější prostředek státní moci, vymkla z dispozice vlády a přešla na stranu revoluce.

Byl-li vnitřní rozklad ruského státu nejmarkantnější v jeho armádě, neznamená to, že ostatní složky státního mechanismu zůstaly ušetřeny.

Snahy demokratizovat státní aparát se po Únorové revoluci proplétaly s nutností zracionalizovat ho pro potřeby války. Rozsah demokratizačních kroků vlády nebyl proto určován pouze jejím třídním profilem, ale též válkou a sociálním neklidem v zemi. („Rusko je nyní ze všech válčících zemí nejsvobodnější země na světě, jednak tím, že nepoužívá násilí vůči masám...“)⁶⁾ Přitom se vcelku demokratický režim vytvářel více jako výslednice různorodých tlaků na vládu než jako realizace cílevědomé vládní politiky. A potud se v něm objevovaly jak momenty anarchie, tak i momenty politické reakce — totality. „Zákon: čím je větší demokracie, tím je blíže při každém zostření třídního boje mezi hlavními antagonisty k pogromům nebo k občanské válce (Rusko v období Kerenského, stávký a demonstrace ve Švýcarsku, Amerika verzus černoši, Německo I. 1919).“⁷⁾

Prozatímní vláda kombinovala činnost reformované veřejné správy se zvláštním „militaristickým“ systémem vládních zmocněnců pro operativnější řízení správy země. Tento systém zatlačoval do pozadí místní samosprávu, jako těžkopádný ve válečné době nevhodný organismus. Sověty, rodící se orgán moci, představovaly dalšího nebezpečného konkurenta samosprávných orgánů.

Rozpuštěním carské státní policie a vytvořením demokraticky organizovaného miličního sboru si vláda nezajistila třídně zcela spolehlivou oporu.

Vzhledem k tomu, že akceschopnost hlavních represivních složek státního aparátu byla vážně oslabena, vláda se stále častěji opírala o různé organizace nestátního charakteru. Soukromé organizace důstojníků, vojenské školy, Rytíři řádu sv. Jiří a další „zájmové organizace“ politicky exkluzivní se stávaly mocenskou oporou režimu. Tyto organizace však měly vlastní politické aspirace, které zdaleka nekončily službou vládě. Prozatímní vláda používala nabízených služeb a současně vzdorovala extrémním tlakům reakčních sil, které ohrožovaly její moc nastolením vojenské diktatury či restaurací monarchie.

V jednotlivých složkách státního aparátu vzrůstaly pocity stavovské solidarity, které se projevovaly formulováním specifických politických požadavků a stanovisek. Vzájemné soupeření politických skupin — určitých byrokratických profesí — uvnitř státního aparátu znesnadňovalo jeho ovladatelnost. Tradičně nízký stupeň depersonalizace státních funkcí, projevující se v minulosti zvláště v úplatnosti carských úředníků, nabyl tak nových forem.

Vlna organizovaných a živelných stávek, která postihla ruské hospodářství, byla nejen důsledkem spontánního odporu proletariátu k válce, nespokojenosti s tíživou hospodářskou situací, ale též výsledkem mimořádné aktivizace odborové činnosti. Odborové hnutí se po Únorové revoluci stalo nepříjemným partnerem vlády v hospodářskopolitických otázkách.

Byla-li nejučinnější část státního aparátu, tj. armáda a policie, rozkládána krizovými jevy ve vlastních řadách, pak úpadek a ztráta společenské autority soudů a práva vůbec byly důsledkem krizového stavu společnosti. Ani jedna, ani druhá soupeřící strana je nepokládala za adekvátní prostředek řešení vzniklé situace.

Prozatímní vláda nezastavila rozkladný proces uvnitř státního mechanismu, její politika uvolnila síly, které ho urychlovaly.

Říjnová revoluce se snažila vtisknout tomuto procesu plánovitost a důslednost; negace nesměřovala proti vlastnímu mocenskému aparátu, ale proti staré moci. Přitom proletářská revoluce okamžitě neřešila

⁶⁾ V. I. Lenin, Vybrané spisy II, str. 12.

⁷⁾ V. I. Lenin, Leninskij sbornik XXXVI, str. 70.

konkrétní osud jednotlivých součástí starého státního aparátu. Sovětská moc jej zbavovala moci a v podstatě ponechávala jako „technický aparát“ v perspektivně neurčitěm postavení. Bylo zapotřebí pasivního odporu tohoto aparátu k revoluci, aby byl zrušen i v technickém (kádrovém) smyslu. Důležitý rozdíl mezi procesem negace státního aparátu před Říjnovou revolucí a po revoluci, spočíval právě ve skutečnosti, že Prozatímní vláda nebyla schopna nahrazovat rozložené části státního aparátu aparátem novým. Proces negace měl před Říjnem jednostranně destrukční povahu. Na druhé straně sovětská moc spojovala vědomou destrukci starého aparátu s budováním institucí sovětské státní moci. Součástí tohoto procesu byla též negace „dorevolučního“ ruského práva.

Úkol proletářské revoluce — rozbití buržoazního státního aparátu — nemohl být proveden pouze ústředními orgány sovětské moci. Dělnicko-rolnická revoluční vláda byla zcela zaujata problémy na rusko-německé frontě, odkud sovětské moci hrozilo bezprostředně větší nebezpečí než od domácí kontrarevoluce. Proto se sovětská vláda snažila upevnit své pozice v centru, získat širší sociální základnu své moci účastí socialistických stran ve vládě a vybudovat základní soustavu nejvyšších státních orgánů. Boj s buržoazním státem vcelku však předpokládal maximální aktivitu a samostatnost celé sovětské organizace. „Sověty byly orgány bezprostředního povstání ke svržení buržoazie, byly orgánem ozbrojeného lidu k uchvácení moci... hlavní úkol sovětů byl vyhraněně bojový... svrhnout v určitém místě vládoucí kapitalisty, chopit se moci; stalo se nevyhnutelným, že v tomto období tento úkol převládá... a nemohlo být ani řeči o nějaké plánovité všeruské centralizaci.“⁸⁾ Podobně jako sověty plnily úlohu institucionální formy masové revoluční akce, plnilo i právo — revoluční dekrety — úlohu revoluční výzvy k této akci: „Dělníci povstaňte, svrhnete buržoazii.“

Heslo Říjnové revoluce — Všechnu moc sovětům — bylo realizováno nejen „samostatnou“ revoluční aktivitou místních sovětských organizací, ale bylo též metodou rozvíjení sovětské moci revolučním centrem. Místní sovětské organizace nevytvářely spolu s centrem celostátní mocenský mechanismus propojený organizačními vazbami. Místní sověty byly ze všeho nejméně výkonnými orgány ústřední moci. Revoluční centrum neprojevovalo v tomto období výraznější snahu zakládat trvalé vazby s místními orgány a tak rozptylovat své omezené, faktické možnosti.⁹⁾

Vzhledem k tomu, že pravidelný, fungující styk sovětského centra s místními orgány nebyl v revoluční situaci ani fakticky možný, realizovala sovětská vláda vztahy k sovětské organizaci formou mimořádných opatření. „... revoluční iniciativa míst a jednotlivých osob jak v centru,

⁸⁾ VIII. Všeruský sjezd sovětů, sténografičeskij zapis, str. 209, Moskva 1921.

⁹⁾ „Rada lidových komisařů upozorňuje všechny místní sověty, že jako místní moc disponují též daňovými právy, v důsledku čehož všechny žádosti k centrální státní moci o subvence, nepodložené dostatečným zdůvodněním o nemožnosti získat nezbytné prostředky zavedením místních daní, nebudou uspokojeny“; srov. SU RSFSR 1917, No. 3, str. 47.

tak i v místech se zvláště energicky projevovala v různých „živelných“, neorganizovaných činech“... v období, „které si vynutilo vyhlásit mimořádná opatření jako obecnou zásadu.“¹⁰⁾ Jednou z forem „mimořádných opatření“ bylo vysílání komisařů a agentů lidových komisariátů do provincií.¹¹⁾ Zvláštní pozornost věnovala sovětská vláda oblastem, kde došlo k vážnému ohrožení sovětské moci zahraniční nebo domácí kontrarevolucí. V podstatě se jednalo o zavedení válečného režimu a podřízení sovětských orgánů zvláštnímu centrálnímu orgánu, který „centralizoval“ sovětskou organizaci v této oblasti.¹²⁾

Proces postupné centralizace sovětské státní organizace — výstavba organizačních vazeb mezi sovětskou mocí v místech a všeruským centrem — postupoval zvolna. „V prvním období... vzhledem k přirozené reakci na starý byrokratický stát, se v místech vytvořila, ovšem bez jakékoliv snahy oddělit se od sovětského Ruska, určitá tendence ignorovat všeruské sovětské centrum a řešit všechny otázky místními silami. To vedlo k vytvoření jakoby samostatných republik, autonomií...“¹³⁾ Tento proces vertikální centralizace sovětské státní výstavby byl komplikován přirozenou snahou místních sověť „sdružovat se“ okolo místních, hospodářsko-politických středisek — zejména velkých průmyslových měst. „... celá země se musí pokrýt sítí sovětských organizací, které musí vytvořit mezi sebou těsnou vzájemnou závislost. Každá z těchto organizací... je zcela autonomní v otázkách místní povahy, ale koordinuje svoji činnost s dekrety... centrální moci a s nařízeními největších organizací, jichž se stává součástí...“¹⁴⁾

Sdružení sovětských organizací, která takto vznikala, přerůstala ve zvláštní územní organizace a často překračovala existující administrativně-územní rozdělení. Tak vznikala např. Ivanovo-Vozněsenská gubernie, Kazaňská „republika“, Kalužská „republika“ a Sibiřská oblast. Praktické důvody této místní koncentrace spočívaly především v úsilí sověť znásobit vlastní, rozdrobené síly hospodářské i vojenské. Vzájemné sdružování místních sověť posilovalo sovětskou organizaci jako celek, umožňovalo vyšší koncentraci sil v boji s kontrarevolucí a současně upevňovalo pozici „přirozeného“ hospodářsko-politického centra — města. Tato střediska revoluční moci se pak opírala o zázemí, vytvořené integrací místních

¹⁰⁾ Encyklopedie gosudarstva i prava I, str. 1152, Moskva 1925—1926.

¹¹⁾ Srov. Dekret RLK 6. 4. 1918, Věstník NKVD č. 1918; „... 4) Sověty poskytují bezpodmínečnou pomoc všem mimořádným a jiným komisařům jmenovaným RLK. Nařízení těchto komisařů jsou závazná pro všechny místní sověty.“; dále srov. Věstník NKVD č. 12—13/1918; „... registraci zmocněnců vysílaných ústředními LK s vymezením jejich pravomocí se provádí v oddělení místní správy komisariátu vnitra. Seznam zmocněnců se týdně otiskuje... Za skutečné zmocněnce pokládáte jen ty, kteří jsou zaregistrováni...“

¹²⁾ Srov. např. Dekret o mimořádném komisariátu Jižní oblasti — Věstník NKVD č. 11/1918.

¹³⁾ Věstník NKVD č. 20/1918; z rezoluce I. sjezdu předsedů gubernských sověť.

¹⁴⁾ Věstník odděla městného upravljenija KVD č. 1/1917; Dopis KVD místním sověťům, 27. 12. 1917.

sovětů, o soustavu hospodářských a politických vztahů, která se zde fakticky vytvořila. Sjednocení místních sovětů mělo v některých případech též institucionalizovanou formu a nazývala se „republikami“. Např. Vsesibiřský sjezd sovětů v Irkutsku schválil 26. 2. 1918 „konstituci“ o organizaci sovětské moci. Dokument určoval kompetenci Vsesibiřského sjezdu sovětů, Ústředního výkonného výboru a RLK Sibiře. II. Oblastní sjezd sovětů Sibiře schválil „rezoluci o míru“, ve které prohlásil jménem Sibiřské sovětské republiky, že se „nepokládá za vázaného mírovou smlouvou, kterou uzavře RLK (ruská — J. M.) s německou vládou.“¹⁵⁾

Tyto takticko-politické příčiny seskupování ohnisek revoluční moci — sovětů — okolo sovětů ve velkých průmyslových městech, však byly pouze jednou z organizačních forem vnějších projevů vztahu městského proletariátu k rolnictvu v Říjnové revoluci. Městský proletariát byl vedoucí silou revolučního procesu a „strhával“ vesnickou chudinu na stranu revoluce. V zemi s převahou rolnictva hrálo proto město nejen úlohu revoluční avantgardy, ale též úlohu organizačního centra, které samostatně, podle revolučních zákonů, plnilo důležité organizátorské funkce: organizace sovětské moci mezi rolnictvem. „Vesnice se nemůže za historických podmínek této epochy rovnat městu. Město nezbytně vede vesnici za sebou. Vesnice nutně jde za městem. Jde jen o to, která třída, mezi městskými třídami dokáže vést vesnici za sebou, která třída zmůže tento úkol a jakých forem nabude tato vedoucí úloha města.“¹⁶⁾

Základem této zvláštní formy rozvíjení sovětské organizace — její centralizace — je vytváření třídního svazku proletariátu a rolníků v socialistické revoluci. Proto také proces centralizace sovětské státní organizace nebyl jen úkolem organizačním. Z hlediska politiky proletariátu v období upevňování sovětské moci směřovala centralizace sovětské moci též k vytvoření fungujících administrativně-ekonomických vztahů mezi zespolečenštěnou výrobou ve městech a rolnickou malovýrobou na vesnici. Obsah a povaha těchto vztahů vyplývaly jak z potřeb „válečného komunismu“ tak i z hospodářských možností rolnictva a z jeho proměnlivého přístupu k revoluci. Tím lze také do určité míry vysvětlit „proč princip demokratického centralismu položený za základ proletářského státu, dostával určité momenty taktiky vládnoucího proletariátu v zemi s převahou rolnictva.“¹⁷⁾

II.

V sovětském státním mechanismu zpočátku neexistoval speciální orgán pro výkon soudnictví. Právní akty sovětské moci v období od 25. 10. 1917 do 22. 11. 1917, kdy RLK schválila dekret o soudu č. 1, se novou organizační soudů nezabývaly.¹⁸⁾ V tomto časově krátkém období se vytvořila

¹⁵⁾ Srov. Sovětskoje pravo, žurnal Instituta sovětského prava, 1/1927.

¹⁶⁾ V. I. Lenin, Spisy 30, str. 257.

¹⁷⁾ V. Běljaev — Sovětskoje pravo č. 1/1927, str. 22.

¹⁸⁾ Dekret o sudě, Sobranije Uzakoněnij No. 4,50/1917.

zvláštní situace, kdy sovětské právní předpisy stanovily — nahodile — soudní odpovědnost za určitá jednání přesto, že příslušné soudy zatím „právně“ nevznikly.

Např. dekret o půdě stanovil příslušnost „revolučního soudu“ pro potrestání poškozování konfiskovaného majetku;¹⁹⁾ dekret o tisku předvídal zavedení soudní odpovědnosti tisku.²⁰⁾ Nařízení o rozšíření práv místní samosprávy v zásobování obsahovalo sankci za porušení tohoto nařízení: odnětí svobody do 1 roku a majetkový trest.²¹⁾ „Provolání předsedy RLK k obyvatelstvu“ vyzývalo sověty, aby každého, kdo škodí věci lidu, zatklly a odevzdaly revolučnímu soudu.²²⁾

Takový pohled je však příliš formální, juristický. Ve skutečnosti náležel i výkon soudnictví do sféry „veškeré moci“ sovětů. Kromě toho již v této době, tj. před přijetím „deketu o soudu“ vznikaly zvláštní soudní orgány z iniciativy místních sovětů. V některých obvodech Petrohradu sověty organizovaly „prozatímní revoluční soudy“; ve Vyborgském obvodu tvořilo „revoluční soud“ 5 členů, zástupců obvodního sovětu, obvodní odborové rady, obvodní rady závodních výborů, obvodní dумы a rady domovních výborů.²³⁾ V Moskvě byla většina případů příkazována „soudně-vyšetřovací komisi Vojenského revolučního výboru“, která vznikla již v prvních dnech po revoluci.²⁴⁾ V Kronštatě byl ve druhé polovině listopadu organizován soud „společenského svědomí“, ve kterém působili zástupci městské dумы, sovětských politických stran, odborů a tři soudci z povolání.²⁵⁾

Tendence vytvářet „revoluční soudní orgány“ ještě před vydáním dekretu o soudu byla typická zejména pro městská revoluční centra. Nové soudní orgány však zůstávaly vcelku ojedinělým jevem, starý soudní aparát byl téměř neporušený a ignoroval revoluční změny. „Podle toho, jak se základním úkolem moci stává nikoli vojenské potlačování, nýbrž správa, nebude typickým projevem potlačování a donucování zastřelení na místě, nýbrž soud. A v tomto ohledu nastoupily revoluční masy po 25. říjnu 1917 správnou cestu a dokázaly životaschopnost revoluce tím, že začaly zřizovat vlastní dělnické a rolnické soudy, ještě před vydáním jakýchkoli dekretů o rozpuštění byrokratického soudního aparátu.“²⁶⁾

V tomto období došlo ke svérázné symbiose staré soudní organizace — zatím mlčky trpěné — a nových fakticky vznikajících revolučních soudů.

Taková pomíjivá symbiosa nebyla specifikou pouze v soudní organizaci, podobný vztah se vytvořil mezi předrevoluční místní samosprávou a revoluční sovětskou mocí v místech — sověty. Ještě v prvních měsících

¹⁹⁾ Dekrety sovětskoj vlasti, I., str. 17, Moskva 1957.

²⁰⁾ Tamtéž, str. 24.

²¹⁾ Tamtéž, str. 26.

²²⁾ Tamtéž, str. 51.

²³⁾ Srov. Izvěstija CIK ... i Pětrogradskogo sověta, No. 219 a 220/1917.

²⁴⁾ Srov. Izvěstija Moskovskogo sověta, No. 204/1917.

²⁵⁾ Srov. Matěrialy Narodnogo Kommisariata Justicii, I., str. 54, Moskva 1918

²⁶⁾ V. I. Lenin, Spisy 27, str. 261.

roku 1918 existovala „samospráva“ a sověty paralelně a došlo k pokusům tyto dva systémy organicky spojit.²⁷⁾

Vypracování koncepce výstavby nové sovětské soudní organizace se setkalo s neočekávanými potížemi přímo v řadách odpovědných sovětských pracovníků.²⁸⁾

Rezervovaný přístup k výstavbě nové, sovětské soudní organizace se projevil již při projednávání návrhu „dekretu o soudu č. 1“ ... Návrh dekretu vyvolal větší odpor a pochybnosti — jinak velmi radikálních soudruhů — než likvidace bankovnictví...²⁹⁾

Původní varianta dekretu vzbudila nesouhlas a obavy proto, že nepři-pouštěla v otázkách práva a soudní organizace žádná „přechodná (kompromisní)“ řešení. „Velká dělnická a rolnická revoluce rozbíjí základy starého buržoazního řádu, spočívajícího na vykořisťování práce kapitálem a vyvolává nutnost zásadní přeměny starých zákonů, přizpůsobených k odumřelým společenským vztahům a vytvoření nových, skutečně demokratických institucí a zákonů. Před dělnicko-rolnickou vládou stojí neodkladný tvůrčí úkol — vybudování nových soudů a vypracování nových zákonů, které musí vyjadřovat právní vědomí lidových mas. Ale již nyní vyžaduje život likvidaci soudního byrokratického, buržoazního aparátu a zrušení dosud platných — zvlášť popuzujících revoluční právní vědomí — zákonů... (6) Pro rozhodování věcí občanských a trestních zřizují se místní revoluční soudy vytvářené... sověty... ve složení předseda a nejméně 2 členové, v rozhodování se řídí nikoliv psanými zákony svržených vlád, ale dekrety RLK, revolučním svědomím a revolučním právním vědomím.“³⁰⁾

Původní návrh tedy předpokládal zrušení celé soudní organizace, včetně instituce smírčích soudců a neplatnost (zákaz aplikace) dorevolučního právního řádu.

²⁷⁾ „Věstník odděla městnogo upravljenja Komissariata vnutrenich děl, č. 4/1918, Moskva“ se pokusil svéráznou situaci řešit: „Otázky a odpovědi: Co se má stát se zemskými a místními samosprávami? ... tam, kde orgány samosprávy nejsou naše, kde vystupují proti sovětské moci, musí být rozpuštěny, ale kde spolupracují se sověty, je nutné je s nimi sloučit, aby nebyly dva stejné orgány pracující paralelně. Rušení samosprávných orgánů musí probíhat postupně v závislosti na tom, jak sověty zvládly práci, která náležela samosprávě.“ Ještě 4. 1. 1918 vydal LKJ instrukci adresovanou „všem gubernským sovětům, městským a zemským samosprávám“, podle které se při gubernských zemských správách a správách městských zřizovaly statistická oddělení pro evidenci narození, sňatků atd.

V únoru 1918 byl publikován ve Věstniku NKVD článek V. Trutovského „Shoda v municipální práci“. Autor mj. píše: „... Upevnění sovětské moci v místech stává před nás otázku o „dvojvládí“, které ještě v řadě míst existuje. Z jedné strany jako orgán moci vystupuje sovětská organizace, z druhé strany městské dумы a zemstva, zvolené na základě všeobecného volebního práva... Orgány samosprávy se musí postupně stát hospodářskými orgány sovětské moci... Městská nebo zemská správa pokud uznává sovětskou moc, může pokračovat v práci, ale je odpovědná sovětu. Takto se v podstatě na řízení věcí nic nemění, mění se pouze „zákonodárný“ orgán, kterému je výkonný orgán a jeho aparát odpovědný...“

²⁸⁾ Ježenědělnik sovětskoj justicii č. 44—45/1922.

²⁹⁾ P. Stučka, „Pravda“ 3. ledna 1918.

³⁰⁾ Srov. Matérialy narodnogo komisariata justicii, II., str. 103, Moskva 1918.

Existovaly oprávněné obavy, že tento radikální návrh nebude ve VÚVV schválen a zkomplikuje pokusy o vytvoření koaliční vlády bolševiků s levou frakcí socialistických revolucionářů.³¹⁾ K tomu je nutné připomenout, že právě resort justice byl rezervován pro zástupce strany levých soc. revolucionářů.³²⁾ Proto byl již ohlášený návrh dekretu z jednání pléna VÚVV vzat zpět a přikázán k předběžnému projednání zvláštní komisi, která se však nikdy nesešla.³³⁾ Návrhem se poté začala zabývat RLK, která schválení několikrát odložila a pověřila pracovní komisi připravit definitivní návrh. Radě lidových komisařů trvalo 10 dní, než dekret o soudu schválila.³⁴⁾

Námítky, které se při posuzování návrhu dekretu projeví, byly v podstatě dvojího druhu. Za prvé, že totální likvidace staré soudní soustavy povede ke stavu „bezvládní“ v soudní organizaci po dobu, než se vytvoří sovětské soudy.

Konečný návrh dekretu této námitce částečně vyhověl a z úplné likvidace starých soudů vypustil instituci smírčích soudců. Činnost smírčích soudců pouze pozastavil a připustil, aby se dosavadní smírčí soudci stali členy místních (lidových) soudů.^{35), 36)}

Nepochybně z taktických důvodů obsahoval pak dekret o soudu zásadu všeobecných voleb soudců občany a jen dočasně (výjimečně) je měly volit sověty. Původní návrh stanovil jako zásadu volbu soudců sověty. V listopadu 1917 se konaly volby do Ústavodárného shromáždění a dekret proto neodmítl všeobecné volby jako princip sovětské státní organizace.

Změny původní redakce návrhu dekretu odpovídaly v tomto směru skromným požadavkům Programu sociálně demokratické dělnické strany Ruska z roku 1903 v oblasti justice. Program požadoval „volitelnost soudců lidem“, soudní odpovědnost úředních osob a právo občana užívat před státními orgány své mateřštiny vedle státního jazyka.³⁷⁾

Druhá námitka upozorňovala na nebezpečí, že ještě nehotová sovětská soudní organizace se ocitne v právním vakuu. Vyskytly se obavy, že zákaz používání dorevolučních právních norem povede k soudní zvržení, neboť sovětských právních předpisů byl velmi omezený počet. Celé oblasti společenských vztahů tak nebudou právem regulovány. Takové byly většinou námitky proti absolutnímu „spálení starých zákonů“.³⁸⁾

Proti původnímu návrhu „revoluční soudy se řídí nikoliv zákony svržených vlád“ přijal dekret v čl. 5 řešení, které relativizovalo tuto striktní

³¹⁾ VCIK (II), 27. 10.–29. 12. 1917, sténografičeskij zapis, str. 53, Moskva 1918.

³²⁾ Štejnberg, jeden z představitelů této strany, byl pak komisařem justice od 13. 12. 1917 do 16. 3. 1918.

³³⁾ Dekrety sovětskoj vlasti, I., str. 126.

³⁴⁾ Srov. Proletarskaja revoljucija i pravo, No. 1, 1918.

³⁵⁾ Srov. Dekret o sudě, SU No. 4, str. 50 (2).

³⁶⁾ Ve skutečnosti však byla účast „starých právníků“ v sovětském soudním aparátu nepatrná.

³⁷⁾ Srov. KSSS v rezolucích a usneseníh I, str. 33, Praha 1954.

³⁸⁾ P. Stučka, Izbrannyje proizveděnija po marxisticko-leninskoj teoriji prava, str. 159, Riga 1964.

formulaci. Zákony svržených vlád mohl soud aplikovat jen potud, pokud nebyly zrušeny revolucí a neodporovaly revolučnímu svědomí a revolučnímu právnímu vědomí.³⁹⁾

„Poznámka: Zrušenými jsou všechny zákony, odporující dekretům Ústředního výkonného výboru sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců a Dělnicko-rolnické vlády, a též programům Ruské sociální demokratické dělnické strany a strany socialistů-revolucionářů“. Tato „poznámka“ k čl. 5 dekretu soudu měla význam interpretačního pravidla tohoto článku. Snažila se vysvětlit právně neurčité pojmy obecné „derogační normy“, tj. revoluce, revoluční svědomí a revoluční právní vědomí.⁴⁰⁾

Dekret o soudu vešel do odborné literatury jako „historická“ norma, která „stála“ při zrodu sovětského soudu a práva. Dekret o soudu nevyřešil jednoznačně vztah starého a nového práva; řešení, které soudům nabídl, tzn. organicky nejednotnou soustavu pramenů práva — část starého práva, nové sovětské právo, právní vědomí a revoluční svědomí — vyvolávalo v praxi problémy, které tvůrci dekretu nemohli předpokládat.⁴¹⁾

³⁹⁾ „Dekret o soudu č. 1“ použil pojmu „právní vědomí“ pouze jako kritéria použitelnosti práva svržených vlád. V koncepci „dekretu o soudu č. 2“ se již projevil vliv levoeserovského lidového komisariátu spravedlnosti. Pokud jde o řešení kontinuity či diskontinuity mezi starým a novým právem, byl krokem zpět ve srovnání s „dekretem o soudu č. 1“. Připustil totiž jako zásadu platnost „soudních řádů z roku 1864“, pokud nejsou zrušeny sovětskými zákony a neodporují „právnímu vědomí pracujících tříd“. V případě, kdy soud „zrušil“, neaplikoval „zastaralé nebo buržoazní zákony“ pro rozpor s „právním vědomím...“, musel „zrušení“ odůvodnit. Dekret o soudu č. 1 upravil používání „práva svržených vlád“ jako výjimku „jen potud, pokud“; dekret o soudu č. 2 rozlišoval mezi procesním právem a materiálním právem. Staré procesní právo pokládal v zásadě za platné, v aplikaci starého materiálního práva zachoval koncepci dekretu o soudu č. 1 (srov. Dekrety sovětskoj vlasti I, str. 468). Za pramen práva — formu soudního práva — označil „socialistické svědomí“ až „dekret o soudu č. 3“, který tak určil prameny práva trestního: „dekrety dělnicko-rolnické vlády a socialistické svědomí“ (srov. Dekrety sovětskoj vlasti III, str. 17).

Právní vědomí nebylo obecnou formou práva, ale pouze formou práva soudního. Proto řešení vztahu starého a nového práva, tak jak bylo obsaženo v dekretech o soudu, nelze vztahovat na celou oblast dorevolučního právního řádu. Význam právního vědomí jako formy práva byl nepřímým úměrným rozvoji sovětského zákonodárství. Charakteru formy práva nabývalo právní vědomí v těch „právních odvětvích“, která ještě nebyla regulována sovětským právem. Význam formy práva si právní vědomí zachovalo zejména v trestním právu až do jeho kodifikace v roce 1922.

⁴⁰⁾ Podle P. Stučky — autora předlohy dekretu o soudu — znění této poznámky navrhl V. I. Lenin; srov. Stučka, Revoljucija prava 1/1925.

⁴¹⁾ V roce 1922 k tomu P. Stučka v Izvěstijích poznamenal: „Když jsme psali dekret č. 1 o revolučním právním vědomí, učinili jsme to z nutnosti, ale nikdy jsme neprohlásili právní vědomí jakýmsi tajemným zdrojem pravdy a spravedlnosti“ (srov. Izvěstija č. 68, 25. 3. 1922). „Proletářské soudy se domnívaly, že tvoří nové právo, komunistické — tehdy ještě věřily v takový pojem — ale ve skutečnosti rozhodovaly obvykle buržoazně, jindy dokonce po nevolnicku, zřídka ve smyslu proletářského citění, sovětsky, socialisticky... můžeme tak soudit podle jednotlivých publikovaných případů...“ (srov. P. Stučka, Izbrannyje proizvedenija, str. 359). „...revoluční svědomí a revoluční právní vědomí, kterými se především řídily ve

Zkoumáme-li dekret o soudu též jako první organizační normu sovětské soudní soustavy, pak zjistíme, že položil základ dualistické soudní soustavy; na jedné straně vznikly místní soudy, pro které dekret stanovil prameny práva, na druhé straně revoluční tribunály, pro které formální pramen práva neurčil.

Další vývoj dualismus „řádnych a mimořádných soudů“ prohloubil a vytvořil v prvních letech sovětského státu komplikované systémy uvnitř soudní organizace.

Realizace idejí dekretu o soudu se tak stala dlouhodobým procesem budování sovětské soudní organizace a dotváření funkcí socialistického soudu a práva při upevňování sovětské moci.

И. МЕЧЛ

Развитие советской власти

РЕЗЮМЕ

I.

После победы Великой Октябрьской социалистической революции революционные акты советской власти решили вопрос организации государственной власти. II Всероссийский съезд советов утвердил 25 октября 1917 г. ленинское воззвание „Рабочим, солдатам и крестьянам“, которое содержало элементарную модель советской власти: „...вся власть на местах переходит к советам рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, которые и должны обеспечить подлинный революционный порядок.“

Значение лозунга „вся власть Советам“ заключалось в революционном легальном характере борьбы русского пролетариата и его советской организации против буржуазного правительства за политическую власть. Революция, которая победила в центре России — в центральных городах — смогла эту борьбу именно „легализовать и стимулировать“ фактически, однако, не смогла передать власть на местах Советам.

В революционной практике развитие революционной борьбы, реальный захват власти во всей стране отражался и на отношении рабочего класса к крестьянству. Одновременно это воззвание было и сигналом для начала контрреволюционной войны „пограничных, националистических“ правительств против собственного и русского пролетариата.

Причем революционная схватка русского пролетариата с буржуазией за политическую власть проявлялась уже как борьба двух государственных систем; советской системы и государственного механизма Временного правительства. Процесс отрицания старого государственного аппарата становится поэтому важной частью революционной борьбы пролетариата с буржуазией. Этот процесс слома органов буржуазной власти начался уже до Октябрьской революции.

Октябрьская революция пыталась внести в этот процесс плановость и последовательность; отрицание не было направлено против своего аппарата, но против старой власти. При

⁴¹⁾ Pokrač. pozn.:

svém rozhodování místní soudy, vedly v podstatě k jedinému závěru: soud je svobodný ve výběru trestu v závislostech na okolnostech případu. A říci předběžně, zda obviněnému hrozí odnětí svobody do dvou let („...místní soudy rozhodují... v trestních věcech, hrozí-li obviněnému trest odnětí svobody do dvou let...“, čl. 2 dekretu o soudu — pozn. J. M.), bylo možné v nejlepším případě pouze v takových případech, jako vražda, loupež, banditismus...“ (srov. D. I. Kurskij, Oktabrskij převorot i diktatura proletariata, str. 248, Moskva 1919).

этом пролетарская революция сразу не разрешила вопрос о конкретной судьбе отдельных частей старого государственного аппарата. Советская власть лишала его власти и в основном сохраняла его как „технический аппарат“ перспективно в неопределенном положении. Только после пассивного сопротивления этого аппарата против революции он был ликвидирован и в техническом (кадровом) смысле. Важная разница между процессом отрицания государственного аппарата до Октябрьской революции и после революции заключалась именно в том, что Временное правительство не было способно заменить разложенные части государственного аппарата новым аппаратом. Процесс отрицания до Октября имел односторонний разрушительный характер. С другой стороны советская власть соединяла сознательный слом старого аппарата с созданием органов советской государственной власти. Неотделимой частью этого процесса было также постепенное отрицание „дореволюционного“ русского права.

II.

В советском государственном механизме сначала не существовал специальный орган для осуществления правосудия. Правовые акты советской власти с 25 октября 1917 г. до 22 ноября 1917 г., когда СНК утвердил декрет о суде № 1, вопросом об организации судов не занимались. В этом по времени коротком периоде создалось особое положение, когда советские правовые нормы устанавливали — случайно — судебную ответственность за определенные действия, несмотря на то, что соответствующие суды пока „юридически“ не возникли. Такой взгляд, однако, является слишком формально-юридическим. В действительности осуществление правосудия принадлежало сфере „всей власти“ советов. Кроме того уже в этот период, т. е. до принятия „декрета о суде“ возникали особые судебные органы по инициативе советов.

Основой советского судоустройства стал декрет о суде № 1. Декрет о суде не решил однозначно вопрос о взаимоотношении старого и нового права. Решение, которое предоставило судам так называемую органически неединую систему источников права — часть старого права, новое советское право, правовое сознание и революционную совесть — вызвало в практике проблемы, которые авторы декрета не могли предполагать.

Если исследовать декрет о суде также как первую организационную норму советской судебной системы, то можно установить, что он заложил основу дуалистической судебной системы; с одной стороны возникли местные суды, для которых декрет установил источники права, с другой стороны — революционные трибуналы, для которых формальный источник права не определил.

Реализация идей декрета о суде стала, таким образом, долговременным процессом исканий действительного смысла права и судов при укреплении советской власти.